

Mgr. Ladislav Kačic, PhD.

Bratislava, 25. 06. 2011

ANOTÁCIE K ŠTÚDIÁM:

1. *Viedenský rodák Joseph Umstatt (1711 – 1762) na Slovensku.*

Joseph Umstatt a Slovensko

2. *Hudba Františkánov v slovensko-rakúskom regióne v 17. a 18. storočí.*

Úvod

Joseph Umstatt a Slovensko

Až do 80. rokov 20. storočia bol viedenský rodák Joseph Umstatt (1711–1762) známy iba ako kapelník biskupov z Bambergu, ktorý predtým pôsobil u grófa H. Brühla v Drážďanoch. Dnes vieme oveľa viac o živote a diele tohto významného, typicky stredoeurópskeho skladateľa.

Joseph Umstatt sa narodil ako druhé dieťa dvorského maliara Johanna Georga Umstatta 5.2.1711 vo Viedni. Keďže jeho otec pracoval v rokoch 1724–1725 pre Esterházyovcov v Cseklísi (dnes Bernolákovo), študoval jeho syn – mladý talentovaný hudobník – u jezuitov v Trnave. V rokoch 1727–1730 navštevoval triedy tzv. gramatikálne triedy (principistov, gramatistov a syntaxistov), t. j. nižšie ročníky gymnázia. Bol určite výborným študentom, lebo v roku 1728 ho nachádzame medzi viackrát odmenenými študentmi. Od decembra 1728 až do augusta 1729 bol učiteľom hudby, najmä hry na klávesových nástrojoch („*im Orgelschlagen*“) svojho spolužiaka Mikuláša Esterházyho II. „Nádhermilovného“, neskoršieho veľkého mecena hudby a zamestnávateľa J. Haydna. Už v čase svojich štúdií u jezuitov musel byť Umstatt nielen výborným hráčom, ale určite aj komponoval (napr. hudbu k školskej hre *Fides in Regem et Patriam*, 1727). Najstarší zachovaný odpis takejto Umstattovej hudby k jezuitskej školskej hre (*Musica Theatralis*, 1761) pochádza však až z roku 1761. Kde študoval J. Umstatt poetiku a rétoriku (1730–1732), zatiaľ nevieme, mohlo to byť buď u jezuitov v Bratislave alebo vo Viedni. Od roku 1732 však bol určite členom vynikajúcej kapely uhorského prímasa Imricha Esterházyho v Bratislave. Arcibiskup bol nielen veľkým mecénom architektúry a výtvarného umenia (zamestnával takých umelcov ako G. R. Donner, A. Galli-Bibiena a mnohých ďalších), ale mal aj vynikajúcu kapelu, v ktorej pôsobili dokonca viacerí skladatelia (J. M. Schenauer, J. Umstatt a i.), ba istý čas zamestnával Esterházy aj cisárskeho dvorského huslistu J. O. Rossettera. V arcibiskupových službách bol Umstatt najmenej do roku 1738. Kde pôsobil v rokoch 1739–1740, zatiaľ nevieme, možno sa uchádzal o post člena Cisárskej dvorskej kapely vo Viedni. Nasvedčovala by tomu autografná partitúra jeho šiestich husľových koncertov z rokov 1738–39, zachovaná v archíve tejto inštitúcie. Možno sa touto partitúrou chcel Umstatt predstaviť na viedenskom dvore ako skúsený skladateľ. Po smrti hudbymilovného cisára Karola VI. (1740) a zanedlho aj kapelníka J. J. Fuxa (1741), ktorý bol pravdepodobne

Umstattovým učiteľom, však bolo miesto v tomto súbore nereálne (nástupkyňa Karola VI. na tróne Mária Terézia musela kvôli vojne o Sliezske radikálne obmedziť výdavky, čo sa podstatne dotklo aj kapely).

V rokoch 1741–1748 bol J. Umstatt kapelníkom a učiteľom hudby u grófa J. L. Dietrichsteina v Brne. Naďalej usilovne komponoval (oratóriá, cirkevnú hudbu, inštrumentálnu hudbu), všeobecne ho oceňovali najmä ako vynikajúceho hráča na klávesových nástrojoch („*virtuosus organista*“). V roku 1744 Umstatt oženil s Franziskou Schräckovou, ktorá bola o 13 rokov mladšia, a narodili sa im prvé dve deti.

Ďalšie životné osudy J. Umstatta sú známe lepšie: v rokoch 1749–1753 pôsobil v kapele saského ministerského predsedu H. von Brühla v Dážďanoch. V tom čase bol už skúseným, známym skladateľom a pedagógom, mal kontakty s vynikajúcimi hudobníkmi dvorskej kapely (J. A. Hasse a i.). V roku 1752 získal Umstatt najvyšší možný post, aký vtedy mohol zastávať hudobník, až do smrti (24.5.1762) bol dvorským kapelníkom a skladateľom biskupov v Bambergu. Umstattova hudba (cirkevná, oratóriá, symfónie, koncerty, komorná hudba atď.) bola všeobecne známa už od 40. rokov 18. storočia v celej strednej Európe. Jeho čembalové skladby vychádzali dokonca aj tlačou – u J. U. Haffnera v Norimbergu a J. G. I. Breitkopfa v Lipsku, ešte dlho po Umstattovej smrti zaradil M. Clementi jeho skladby (*Voluntary and Fugue*) do svojej učebnice *Selection of Practical Harmony* (Londýn 1801).

Na Slovensku bola z rozsiahlej Umstattovej tvorby známa predovšetkým hudba pre čembalo. Jeho vynikajúce skladby si zapísal v svojich zborníkoch *Musaeum Pantaleonianum* a *Cymbalum jubilationis* františkánsky organista a skladateľ P. Pantaleon Roškovský (1734–1789) spolu so skladbami J. C. Kerlla, J. J. Fuxa, G. F. Händla, Gottlieba Muffata, G. B. Plattiho, G. Ch. Wagenseila, M. G. Monna, J. A. Štěpána, J. Haydna a mnohých ďalších významných skladateľov. Spolu je to 8 kompletných partít pre čembalo, niekoľko samostatných častí z cyklických skladieb a 3 prelúdiá pre organ (také množstvo Umstattovej klávesovej hudby sa nenachádza v žiadnom inom prameni). Čembalová hudba J. Umstatta (partity, sonáty, koncerty) mala v 1. polovici 18. storočia mimoriadny význam v procese prerodu barokového štýlu na klasicistický, jeho partity, divertimentá, ale aj koncerty sú určite progresívnejšie než skladby napr. G. Ch. Wagenseila. Umstattova originálna invencia sa prejavuje najlepšie práve v jeho čembalovej hudbe. V svojich skladbách spája osobitným spôsobom rôzne zdroje („*giusto italiano*“, t. j. galantný štýl, ďalej francúzske rokoko, ale aj dôkladné školenie v kontrapunkte) so svojimi mimoriadnymi schopnosťami vynikajúceho hráča do originálneho tvaru, aký nachádzame v čembalovej hudbe 1. polovice 18. storočia iba ojedinele. Jeho skladby sú spravidla technicky veľmi náročné a veľký priestor ponecháva aj improvizácii. Fantazijným štýlom, motivikou, tematikou, ale aj harmóniou pripomína často jeho hudba skladby C. Ph. Bacha. Umstatt patrí nepochybne k najvýznamnejším a najzaujímavejším skladateľom „medzi“ barokom a klasicizmom v strednej Európe.

(Hudba Františkánov v slovensko-rakúskom regióne v 17. a 18. storočí.)

Úvod

Hoci františkáni pôsobili v jednotnom stredoeurópskom kultúrnom priestore, ich činnosť sa rozvíjala v rámci samostatných organizačných jednotiek, tzv. provincií. Centrálné postavenie tu mala všeobecne, ale aj v hudbe Rakúska provincia sv. Bernardina (*Provincia Austriae Sancti Bernardini*) so sídlom provinciála vo Viedni. Najsilnejšie vplyvy Provincie sv. Bernardina možno sledovať v susednej Mariánskej provincii (*Provincia Sanctae Mariae in Hungaria*), ktorej provinciál sídlil v Bratislave.

Na Slovensku bola – aj v prostredí františkánov – známa už od prelomu 16.–17. storočia hudba jedného z najvýznamnejších františkánskych skladateľov v dejinách P. Blasius Amona OFM (ca. 1560–1590), ktorý pôsobil vo Viedni. Jeho polyfonické skladby však nie sú typickou hudbou františkánov v 17. storočí. ňou bol popri tradičnom gregoriánskom choráli novokomponovaný jednohlasný latinský spev (chorál), ktorý sa – ako to bol v baroku typické – sprevádzal organom. Iba trochu neskôr na báze tohto novokomponovaného chorálu vznikala aj originálna františkánska jednohlasná figurálna hudba s trúbkami (v 18. stor. aj s ďalšími nástrojmi). Takéto skladby, najmä omše, vytvorili aj mnohí rakúski a slovenskí františkáni. Jedným z najvýznamnejších františkánskych skladateľov tejto hudby bol P. Eusebius Schreiner OFM († 1663): dve z jeho omší (*Missa Viennensis* a *Missa tubicinalis*) boli známe vo všetkých františkánskych provinciách strednej Európy od Bavorska až po Transilvániu, vrátane Mariánskej provincie. K najlepším skladateľom Rakúskej provincie sv. Bernardina na prelome 16.–17. storočia, ktorého hudba bola známa aj na Slovensku, patril P. Quirinus Himmer OFM (1661–1723). Z jeho ruky pochádza o. i. donedávna neznámy zborník omší (tzv. Chorbuch veľkého formátu) z roku 1687, ktorý napísal pre františkánsky kláštor vo Viedni. Obsahuje 29 jednohlasných omší – chorálnych, ale aj figurálnych s krátkymi (improvizovanými) medzihrami trúbok. Okrem tohto zborníka objavil autor tohto textu ďalších 5 podobných neznámych zborníkov z viedenského františkánskeho kláštora. K ďalším významným skladateľom, ktorí pôsobili vo Viedni, patrili P. Bonaventura Planz OFM (1687–1731), P. Adrianus Damian (1708–1750) a svetský organista viedenského františkánskeho kostola Ferdinand Steiner († 1750), samotnými františkánmi označovaný „*organista famosissimus*“. Aj ich hudba, najmä Steinerova bola známa na Slovensku: 3 Steinerove omše boli súčasťou povinného repertoáru Mariánskej provincie, nariadeného v roku 1769 (*Missale Romanum Mariano-Seraphicum* P. Gaudentia Dettelbacha).

V 18. storočí prenikalo na Slovensko ešte viac repertoáru z viedneskej Provincie sv. Bernardina než predtým. Zachovali sa najmä početné omše, ktorých autorov možno identifikovať ako rakúskych františkánov (P. Quirinus Himmer, P. Adrianus Damian, P. Engelbertus Katzer, P. Dismas Grapmayr, ktorý však v roku 1761 prešiel do Mariánskej provincie, a ďal.) alebo „poloanonymné“ skladby jednoducho označené *Sacrum Austriacum*, resp. *vetus Austriacum*. Najväčšiu zásluhu na tom mali traja najlepší hudobníci a skladatelia Mariánskej provincie: P. Marcus Repkovič OFM (1694–1758), P. Gaudentius Dettelbach OFM (1739–1818), a najmä P. Pantaleon Roškovský OFM (1734–1789), ktorý nielenže zahrnul veľa skladieb rakúskeho pôvodu do svojho repertoáru, ale prevzal aj viaceré hudobno-liturgické zvyklosti od rakúskych františkánov: vkladanie protimorovej antifóny *Stella Coeli* extirpavit na mieste ofertória do omšového cyklu, ako aj zhudobňovanie antifóny *Tota pulchra* a záverečnej modlitby *Ave Maria gratia plena* spolu s textom loretánskych litánií.

Podstatne menej sa preberali skladby rakúskych františkánov v ďalšej provincii, ktorá mala kláštory prevažne na Slovensku, v Salvatoriánskej provincii (*Provincia Sanctissimi Salvatoris*).